

PÉTER LÁSZLÓ

Lőw Immánuel és Móra Ferenc

Lőw Immánuel kormányzósértés vádjával 1920. április 20-án Bottka Sándor szegedi város rendőrfőkapitány letartóztatta. Először az „igazságügyi palotába”, a Széchenyi téri bíróság épületének felső emeletén lévő ügyészségi fogdába zárták.¹ Május elején átvitték a Csillagbörtönbe, az ügyészség „fiókfogházába”, majd július 12-én hazaengedték a Korona (1945 óta Hajnóczy) u. 8. sz. házban levő lakásába, házi őrizetbe. Horthy Miklós kormányzó kegyelmi rendelete nyomán a házi őrizet 1921. június 11-én szűnt meg.

1920–21

Vizsgálati fogsága idején írta meg rövid önéletrajzát,² és már otthon dolgozta át *A csók* (1882) című ifjúkori művét,³ majd kezdte írni évtizedek alatt fölhalmozott gyűjtéséből, jegyzeteiből, céduláiból *Die Flora der Juden* című főművét.

1923

Móra először 1923. szeptember 21-én *A talizmán* című tárcájában utalt Lőw Immánuel meghurcolására. Ebben azt a történetet írta meg, hogy 1888 tavaszán a szegedi határban lelőttek egy golyát, s a nyakába selyemzsinnyel kötve idegen betűkkel írt papírt találtak. „Némelyek azt mondták, hogy alighanem a jeruzsálemi főrabbi küldött valami üzenetet a golyától a szegedi főrabbinak. De akkor senki se vádolta ezért hazaárulással Lőw Immánuel, sőt igen büszkék voltak rá az erre való emberek, mert ha csakugyan a jeruzsálemi főrabbi küldi az írást, akkor abban csak az lehet, hogy észet kér kölcsön a szegedi főrabbitól.” Végül kiderült, hogy a cédulán a Koránból vett idézet volt, azzal a rendeltetéssel, hogy megóvja az elmeháborodástól azt, aki viseli. De hogy miképpen került a golya nyakába, az rejtély maradt. Az ornitológusok föltételezése szerint a korábban itthon meggyűrűzött golyát valami arab megtalálta, a gyűrűt talizmánnak nézte, és cserében küldött érte egy másik talizmánt, papíron. Móra – szokása szerint – csavarintott egyet a történeten: a gyógyszerész, aki hosszú időn át a tárcájában őrizte a golyáról levett talizmánt – *agy-lágyulásban halt el*.

Ebben az évben jelent meg Lőw Immánuel prédikációinak gyűjteménye *Száz beszéd* címmel. A korabeli szokás szerint előfizetési íveket nyomtattak, s ennek élén közzétették Móra Ferenc ajánló sorait. Ilyen előfizetési ív aligha maradt fenn, de – mint erre Apró Fe-

¹ Péter László: Lőw Immánuel házi őrizetben. = P. L. Szegedi számadás. Szeged, 2002. 124. Vö. Hídvégi Máté: A Lőw-per. Múlt és Jövő, 1996. 3. sz. 85–96. – Páter Zadravetz titkos naplója. Bp., 1967. 239–241.

² Egyenlőség, 1921. ápr. 9.

³ Der Kuß. Monatschrift für Geschichte und Wissenschaft des Judentums. 1921. 253–276., 323–349. = L. I. : Studien zur jüdischen Folklore. Hildesheim–New York, 1975. 32–82.

renc fölhívta a figyelmemet – évekkel később, 1939-ben, amikor Löw Immanuel szegedi rabbiságának 60. évfordulója alkalmából, kissé megkésve ugyan, de a hitközség kiadta *Kétszáz beszéd* című kétkötetes gyűjteményét, előszavában a hitközség elnöke, Pap Róbert (1874–1947) ügyvéd idézte, és ezzel megmentette a feledéstől Mórának e sorait:

„Löw Immanuel neve azok közé az önfényű nevek közé tartozik, amelyek maguktól is világítván, nem szorulnak semmi epithetonra. Azt a kincses lelki örökséget, amelyet atyja, Löw Lipót, a szabadságharcot követő nehéz évtizedek magyar zsidóságának vezére hagyott rá, egy hosszú élet munkájával sokszorozta meg, amely tisztának és igaznak találtatott a legsúlyosabb megpróbáltatásokban is.

Löw Immanuel, a tudóst, mint a tudományos bibliakutatás és a keleti nyelvtudomány elsőrendű szaktekintélyét becsüli a külföld.

Löw Immanuel, az embert idehaza a háború nagy víz- és vérválasztójáig nemcsak tudománya híréért, hanem nagy műveltségeért, a legnemesebb értelemben vett kultúrembervoltáért, és mindenek fölött minden tettében megnyilvánuló magyar érzéseért övezte országos népszerűség.

Van azonban sokoldalú munkásságának egy olyan területe, amelyen minden értéke együtt jut kifejezésre, s ez szónoki művészete! Templomi beszédei, amelyeknek nemcsak vallási kultusz adja a tárgyát, hanem a magyar történelem, a magyar közélet, a nemzeti lélek öröme és gyásza is, páratlanok a maguk nemében. A pap áhítata egyesül bennük a tudós elmélyedésével, a költő szárnyalásával, a szíve minden dobbanásával magyar hazafi fölmagasztosult lelkesedésével, s mindezekhez járul a legtisztább és legkifinomottabb stílművészet.

Beszédei nem vesztették el értéküket a pillanattal, amelyben elhangzottak, mert mindig több volt bennük az alkalmiságnál, s belső súlyuk biztosítja elévülhetetlenségüket.”

Ez a pár sor tömör, remek összefoglaló jellemzése Löw Immanuel prédikációinak.⁴

1924

Ma már kinyomozhatatlan okokból a háromkötetes, gyakorlatban négy kötetből álló műnek először a 2. kötete jelent meg *Iridaceæ – Papilionaceæ* alcímmel, bécsi és lipcei impresszummal 1924 elején, vagy talán – az akkori könyvkiadói szokások szerint – 1923 karácsonyi könyvvásárára, 1924. évi jelzettel. Mindenesetre Móra Ferenc már 1924. január 20-án, *Löw Immanuel hetvenedik születésnapján*, a Szeged című napilapban (akkor az 1920. május 30-án betiltott Délmagyarország ezen a „fedőnéven” jelent meg 1925. április 4-éig, amikor ezt is betiltották) az *Iridaceáktól a Papilionaceákig* címmel *vezércikkben* köszöntötte a nagy művet és alkotóját.⁵

Az 1920-as évek elején a fehérterrorista különítményesek sorra követték el baloldali politikusok és zsidók ellen hírhedt bombamerényleteiket. A Szeged 1923. február 23-i számának *Konstrukció bombával és ököllel* című vezércikkében Móra ez ellen emelte föl szavát, s ezért keveredett ő is sajtópörbe, amely szintén kormányzói amnesztiával ért vé-

⁴ Vö. Benoschofsky Imre: Löw Immanuel, a Darsan. = *Semitic Studies in memory of Immanuel Löw*. Szerk. Scheiber Sándor. Bp., 1947. 339–348.

⁵ Móra Ferenc: *Memento*. Szerk. Vajda László. Bp., 1967. 398–400.

get.⁶ Ezekre az ellenforradalmi viszonyokra utalt mostani vezércikkének bevezető sorai-
ban: „Nem kell nagyon megjedni a címtől, nem újfajta kézigránátot jelent ez a két latin
szó, hanem jelenti egyik a mezők liliomait, amelyek az örökkévalóságig illatoznak az em-
beriség szent könyveiben, és jelenti a másik a szelíd pillangós virágokat, amelyeknek nagy
családjához tartozik Ézsau lencsésén kívül Szent János kenyere és a nílusi Acacia. Együtt-
véve pedig magyarázó alcíme ez a két szó egy hatodfélszáz oldalas hatalmas német mun-
kának...”

Móra így minősíti a könyvet: „a legszigorúbb tudományos módszerekkel való botani-
kai, nyelvészeti és kultúrtörténeti monográfiája a biblia növényeinek”. „Eleven kertté váló
varázsolása a legősibb herbáriumnak, amelyen mindmáiglan érzik az Isten kezének szent-
sége, aki akkor konzerválta azt az emberek fiainak számára, amikor még közvetlenebb
érintkezésben volt velük, mert a maga fiainak érezte őket.”

A könyv az amerikai Kohut Alapítvány költségén jelent meg. Móra érezhető büszke-
séggel tette közhírré, hogy Kohut Sándor (1842–1894) „félegyházi zsidógyerekből lett New
York rabbijává és a bibliatudomány egyik nemzetközi nagyságává”. Azzal is eldicsekedett,
hogy a mű Szegeden íródott, mégpedig – ezt sem hallgatta el, hiszen Löw Immánuel elő-
szavából is kitént – vizsgálati fogságban, házi őrizetben. „Azt a könyvet, amelynek Szeged-
den keltezett előszava most az egész kultúrvilágba szétviszi, és szerzője révén emlegetetté
teszi e város nevét, Löw Immánuel írta, a szegedi zsidópap, aki ma tölti be élete hetvenedi-
k esztendejét...” Vezércikkét így fejezte be: „a magyarok Istenének kell hálát adni a Löw
Immánuelek hosszú életéért, akik a magyar nemzet erkölcsi tőkéjét gyarapították életük
példaadó tisztaságával, az élő szó hatalmával és tolluk erejével, nemcsak a napsütéses, jó
időkben, mikor testvéri szeretetben, egy kenyéren élt a haza minden fia, hanem ezekben
a biblikusan komor időkben is, mikor a Löw Immánuelek csak a haza határain kívül tart-
ják magyaroknak, de a haza határain belül nem. Azt gondoljuk, hogy bármilyen mélyek is
legyenek a szakadékok, amelyeket egyszer mégiscsak át fog hidalni az egymásra szorult-
ság, és be fog tölteni a józanság – ebben a városban nincs senki, aki szívéből ne kívánná,
hogy a könyvek és virágok embere, aki meghurcoltatása esztendejében is e város dicsősé-
gén dolgozott, békében és nyugalomban, polgártársai tiszteletétől környezve, otthona
lámpájának szelíd fényében írja meg a bibliai virágok könyvének hátralévő két kötetét!”

Abban Mórának igaza lett, hogy „a könyvek és virágok emberének” ritka hosszú életet
adott az Isten, de abban nem, hogy életét „békében és nyugalomban” fejezhette volna be.
A deportáló vonatról Pesten szedték le a haldokló aggastyánt, s e szomorú körülmények
közt kellett befejeznie termékeny életét.

1944. július 19-én. Az idén lesz hatvan esztendeje.

Ugyanazon a napon lesz Móra Ferenc születésének 125. évfordulója.

S ebben az évben mindkettejüknek még egy évfordulójuk volt. Január 20-án szobrá-
nak leleplezésével ünnepeltük Löw Immánuel születésének 150. évfordulóját. Február
8-án pedig Móra Ferenc halálának volt hetvenedik évfordulója. Erről másnap a múzeum
dísztermében méltóképpen emlékeztünk meg: egész napos fölolvadásokkal műveiből. Pá-
ratlan sikerrel.

⁶ Ruszoly József: Móra Ferenc sajtópöre, 1923. Somogyi-könyvtári Műhely, 1979. 87–96.

Milyen érdekes, amint Löw Immanuel és Móra Ferenc születésének és halálozásának évfordulói ilyen különösen keresztezik egymást. Tekintsük őket jelképnek. Az évfordulók – a kultúra ünnepei. Alkalmak arra, hogy egy-egy életművet újból és újból kimentsünk a feledésből, az érdeklődés középpontjába állítsuk, fölhívjuk rájuk a szükségképpen feledékeny utókor figyelmét.

A Somogyi-könyvtár Löw Immanuel-kiállításán volt látható Móra Ferenc levele a fő-rabbihoz – a címzett kézírásában. Az eredeti elpusztult a deportálás miatt, a másolat fönmaradt a könyvtárban. Még egy ilyen ismerek a magyar irodalom történetéből: Juhász Gyula levelét József Attilához 1922. augusztus [15-én vagy 16-án]: „Higgye el, hogy ha van ma hazai költő, aki magát szívből szereti és becsüli, elsősorban Juhász Gyula az. Bízék, ne lankadjon, írjon tovább, tanuljon tovább, magának nem szabad, és, ha akarja, nem lehet elkallódni!” Így biztatta a szegedi poéta a makói diákot. József Attila azért másolta le, hogy néneinek eldicsekedhessék vele: elküldhesse nekik, főként Jolánnak, Pestre: „Lám, Ti nem írtatok, és Magyarország most élő költőinek legnagyobbikától – olvasd csak el! – kaptam levelet.”⁷

Löw Immanuel nem dicsekvés végett, de az elismerés jóleső tudatában – Móra halála után – másolta le, és küldte el Szalay József (1870–1937) ny. kerületi rendőr főkapitánynak, a Dugonics Társaság elnökének.

Móra levele az imént idézett vezércikke után két nappal íródott. Fontos, hogy szükségét érezte a cikkben kifejtett tisztelete fokozásának:

Szeged, 1924. I. 22.

Főtisztelendő Uram, tegnapi cikkemben fele sincs benne annak a hódolatnak, a mi Löw Immanuelt megilletné, – de legalább a mit írhattam, szívből írtam. Ennek bizonyosságául küldöm el a cikknek a nyomdából visszakért kéziratát: ilyen zökkenés nélkül csak az ember szívéből, a mi nagyony mélyről jön.

*Nagy tisztelettel köszönti
Móra Ferenc*

1924-ben emlékeztek az 1879. évi nagy árvíz 45. évfordulójára. Ez alkalommal írta Móra a Szeged június 29-től július 27-éig megjelent vasárnapi számaiba cikksorozatát *A rekonstrukció humora* címmel. A szegedi nyelvben a rekonstrukció a víz utáni újjáépítést jelentette. Két évvel később Móra szintén az árvíz évfordulójára, de már az országos lap, a Világ 1926. március 14-i számában írt *Gergelynap harangszó* című emlékezésében szokása szerint fölhasználta korábbi cikkének részeit. Az 1924. július 13-i folytatásban előadottak változatát is beépítette. Néhány szó különbségen kívül a leglényegesebb, hogy az első változatban az öreg pap magázza a fiatalabbat, a végleges szövegben atyafiságos módon tegezi.

Az utolsó kéz (*ultima manus*) elve alapján az utóbbiból idézem a Löw Immanuelről írottakat. 1879-ben még fiatal rabbi volt: 1875-ben lépett ekkor elhunyt édesapjának, Löw Lipótnak (1811–1875) örökébe.

„Szepegve kopogtatott be a belvárosi parókiára.

⁷ József Attila válogatott levelezése. Szerk. Fehér Erzsébet. Bp., 1976. 31.

- Nagy baj van, nagyságos uram – kezdte elfogódottan.
  - Mondjad, no, fiam – biztatta Kreminger, az öreg apátplébános.⁸
  - Tegnap előtt zsidó rítus szerint temettem el egy fiatal leányt, akit a mi templomunk körül fogtak ki a vízből.
  - Hát aztán?
  - Mára kiderült róla, hogy nem volt zsidó.
- Ez bizony nagy probléma volt, tessék elgondolni, mi lenne ma ebből. Az öreg pap és a fiatal pap elgondolkodva néztek egymásra. Végre is az öreg pap törte meg a csendet:
- Szólt valamit?
  - Kicsoda? – riadt föl a rabbi.
  - Hát a halott.
  - Nem, az nem szólt semmit.
  - No, hát akkor te se szólj, öcsém, semmit – zárta be az apát a tárgyalást.”

1925

Móra bő egy év múlva visszatért a *Flora der Judenra*. 1925. március 24-én Olaszországba utazott. Élményeiről cikksorozatot írt a Világ című napilapba. Ez később összegyűjtve megjelent *Beszélgetés a ferde toronnyal* (1927) című kötetében. E sorozatban volt olvasható május 3-án *Pálmák és pályák* címmel az a tárcája, amelyben most már országosan is hírlelte Löw Immánuel művének jelentőségét és alkotójának tudói és emberi nagyságát.

Móra alkotómódját ismerve nem bizonyos, hogy a dolog úgy történt, ahogyan megírta, sőt hogy egyáltalán megtörtént. Hiszen pl. két nappal előbb megjelent írása, a *Zia Nia kilakoltatása* sem más, mint Kováts István híres szegedi építőmester kéziratos önéletírásából kiemelt, 1810-ben megesett történet átültetése jelen kori olasz környezetbe.⁹ Löw Immánuelnek az ellenforradalmi rendszert fricskázó dicséretét Móra most Genovába helyezte át. A pálmáról keresett könyvet valamelyik antikváriumban. Nem talált, de egyúttal magyar írók után kíváncsiskodott.

„– Hogyne, éppen most jött meg Leipzigból a Löw főrabbi könyvének a második kötete. Tetszik ismerni?” – mondta Móra szerint a könyvkereskedő. S eléje tette a *Die Flora der Juden* második kötetét. Ezután Móra, némi változtatással, elmondta ugyanazt, amit másfél éve az idézett vezércikkben. „A vezércikknek több mint fele szó szerint beépült az »útirajz«-ba, s annak *couleur locale*-ja – az olasz *libraio*, aki tud a magyar könyvekről is, de éppen csak a Löw Immánuel *Flora der Judenja* révén – még inkább kiemeli amúgy is félreérthetetlen tendenciáját” – állapította meg jegyzetében Vajda László.¹⁰

Móra tovább fokozta a tudós főrabbi jogos sérelmét. Naldi úr, a könyvkereskedő mutatta a *Flora* méltatását valamely olasz akadémikus tollából egy folyóiratban, s megkérdezte: ugyebár dottore Löw is akadémikus?

„– Hogyne – hazudom neki fanyalogva, és arra gondolok, hogy nem az, és ha az lett volna is, bizonyosan kizárták volna. Azután fogom a kalapom, mielőtt megkérdezhetné az

⁸ Kreminger Antal (1804–1885) 1835-től volt palánki (belvárosi) plébános., esperes, c. apát.

⁹ Péter László: Kováts Istvánné Kiss Katalin (1770–1825). = P. L.: Az ezeréves Szőreg. Szeged, 2001. 192–195. Vö. Kováts István: Egy szegény pórfiú önéletrajza [1884]. A szöveget gondozta és a jegyzeteket írta Bálint Sándor. Bp., 1981. 43–45. (Tények és Tanúk.)

¹⁰ Móra Ferenc: *Beszélgetés a ferde toronnyal*. Túl a palánkon. Szerk. Vajda László. Bp., 1959. 448–449.

olasz, hogy hát Magyarországon mit szólnak a dottore Löw könyvéhez? Mert több már esztendejénél, mikor az első kötet megjelent belőle, de egy sor ismertetés nem sok, magyar nyelven annyit se olvastam róla.”

Valóban: érthetetlen, hogy a világ judaisztikájának ezt a kimagaslóan nagy tudósát, „a földkerekség legtudósabb rabbiját”, a Magyar Tudományos Akadémia nem fogadta be, de még a szegedi egyetem sem választotta díszdoktorává. Ahogyan azért Mórát később, 1932-ben, igen.

1930

Móra először 1930. július 8-ától 28-áig keresett gyógyulást Karlsbadban, azaz Karlovy Varyban. Hazafelé jövet Prágában fölkereste a híres zsidó temetőt. Élményeiről *Legendák temetője* címmel beszámolt a Magyar Hírlap augusztus 24-i számában. Különösen a legendás, 16–17. századi Löw rabbi sírköve érdekelte, s a róla szóló szájhagyományból merített. Augusztus 23-i kelettel pedig képeslapot küldött a szegedi főrabbinak a prágai rabbi sírjának képével, ezzel a szöveggel:

„a jámborok közül, kik itt alusszák
a halál hosszú, hideg exodusszát...”
a gölem csináló Löw rabbi sírja mellől mély tisztelettel gondol a gölem
verő nagy rabbira fehérfejű öcséd:

Móra Ferenc

Figyelemre méltó, hogy ekkor már tegeződött a nála 25 évvel öregebb főrabbiival!

1933

Löw Immánuelnek régi szokása volt, hogy mind történelmi nagyjainkról, íróinkról, mind a jelen közélet nagyságairól a zsinagógában is megemlékezett, és beszédeit lapokban, folyóiratokban, önálló füzetekben megjelentette. Így Ferenc Józsefről, Erzsébet királynéról, Rudolf trónörököséről, Károly királyról, sőt még Horthy Istvánról is. Kedves költőjéről, Arany Jánosról és Madách Imréről több ízben is, de Deák Ferencről, Eötvös Károlyról, Görgey Artúrról, Horváth Boldizsárról, Klauzál Gáborról, Kossuth Lajosról, Kölcsey Ferencről, Mikszáth Kálmánról, Petőfi Sándorról, Rákóczi Ferencről, Szilágyi Dezsőről, Tisza Kálmánról, Vázsonyi Vilmosról, Vörösmarty Mihályról.¹¹

A neves konzervatív politikus, kultuszminiszter és diplomata, Apponyi Albert 1933. február 7-én elhunyt. A főrabbi róla emlékbeszédét 1933-ban nyolclapos füzetben adta ki. Megküldte Mórának is. Ő így köszönte meg:

*Kedves Bátyám, Apponyi apothéózisát, az egyetlen, a mely méltó volt a
gyász méreteihez és se nem bosszantotta, se nem mosolygattatta volna meg
Apponyit, hálás szívvel köszöni hűséges szolgád:*

Móra Ferenc

Móra megírta haldoklásának történetét. Rónai Mihály András így méltatta a Pesti Naplóban 1934. július 8-án: „hősibb írói cselekedet, kísértetiesebb emberi dokumentum és megrendítőbb írásmű – érezzük a kijelentés súlyát, és vállaljuk a felelősséget – a világ-irodalomban nincsen”. Az író 1933. augusztus 30-án műtötte meg Winternitz Arnold

¹¹ Vö. Benyik György: Löw Immánuel történelmünk nagyjairól. Szegedi Műhely, 2000. 24–30.

(1872–1938) professzor. Mórát epekövekkel ámította, de gyógyíthatatlan hasnyálmirigy-rákot állapított meg. Móra hazatért Szegedre, és már október 15-én elkezdte a Magyar Hírlapban *Innenen túl, túlnanon innen* címmel sorozatát. Az első cikkben (*Mindenért meg kell fizetni*) írta:

„Tegnap látogatott meg egy fehér fejű öregember, akit az én szememben az agya és karaktere már harminc évvel ezelőtt is olyan méltósággá tettek, amilyennel azóta is kevéssel találkoztam az életben. Megmondhatom a nevét is: Löw Immánuelnek hívják. Olyan szívvel jött el kezét szoritani velem, a lábadozóval, milyennel a másik nagy főpap, Balthazár Dezső, áldását küldte a kórágyon fekvőnek. Azt kérdezte tőlem, micsoda vakmerőség az, hogy már megint az íróasztalnál garázdálkodok.

– Nem vakmerőség ez, csak kötelességtudás – mutatom neki a levelek kazleit, amikre vissza kell köszönni.

– Az nem megy, fiam – csóválta meg bibliásan szép ősz fejét. – Általános köszönetet kell mondani az újságban.

Előhúztam egy levelet a legutóbb érkezettek közül. S. Cecília írta Budapestről.

– Kicsoda az?

– Nem tudom, bátyám, de azt látom, hogy a te nyájadba tartozik.

– Hogyhogy?

Válaszul elolvasom neki a levélnek ezt a passzusát:

– A mi magasztos ünnepeink alatt imádkozunk önért az Örökkévaló Jehovához, aki meg is hallgatott bennünket. De én imádkozom a »szeretet Istenéhez« is, a Jézus Krisztushoz, hogy adja vissza önt, az embert, azoknak, akiket szeret, és mindnyájunknak, akik szeretjük.

A főpap meghajtotta a fejét:

– Igazad van. Az ilyent nem lehet sablonnal elintézni. Ezért igazi köszönet jár.”

Ezt az igazi köszönetet szándékozta Móra megrendítő cikksorozatával szolgálni.

1934

Móra halála után, *már másnap*, február 9-én megjelent a Délmagyarországban Löw Immánuel emlékezése. *Móra hangja* címmel idézte meg negyed századdal fiatalabb író-társa személyiségét:

Mi mindnyájan tanuljuk a nyelvet, őbenne teremt a nyelv. Mintha a kiásta ősmagyarok lelke szállotta volna meg. Élt benne nyelvkincsünk úgy, mint Arany János óta senkiben. Tömerdek tudománya és nyelvismere-rete nem apasztotta el az élő nyelv bőséges forrását. Fordulatos írásait a szellemességük és utolérhetetlen bájuk fenn fogja tartani. Az Akadémia szótárgyűjtőinek gazdag kincs kínálkozik összegyűjtött és – ahogy ő humorosan mondotta a minap – hátrahagyott munkáiban. Szegeden Mikszáth után Tömörkény jött, Tömörkény után Móra. Ki van, aki Móra nyomába léphetne?

Október 1-jén a Dugonics Társaság Móra-émlékestet rendezett a színházban. Szalay József elnöki megnyitója után Szinnye Ferenc *Móra Ferenc, az elbeszélő*,¹² Sík Sándor

¹² Budapesti Szemle, 1934. 235. k. 684. sz. 191–203.

Móra Ferenc, a költő¹³ címmel adott elő. Ascher Oszkár Móra prózáiból és verseiből mutatott be. Basilides Mária megzenésített Móra-verseket énekelt Beck Miklós zongorakíséretével és zenekari vezényletével.¹⁴

Löw Immánuel nem tudott jelen lenni. Távolmaradását Szalaynak ezzel a levéllel mentette és magyarázta:

Szeged, 1934. X. 14.

Méltóságos Uram!

Nagyon sajnálom, hogy a Móra-ünnepség éppen sátoros ünnepünkre esett és így nem vehettem részt benne.

A túloldalon egy kis Móra-reliquia másolatát küldöm.

Régi hűséggel

Löw Immánuel

A kis Móra-relikvia az a levélke volt, amelyet Löw Apponyi-émlékbeszédét megköszönve küldött neki Móra. Minthogy az 1924. január 22-i levél is azonos írásmóddal van másolva, föltételezésem szerint ezt is akkor küldte el a közismerten nagy kéziratgyűjtő Szalaynak. Az ő hagyatékából került a Somogyi-könyvtárba. A prágai képeslap szövegét pedig a főrabbi fia, Löw Lipót (1889–1966) juttatta el – bizonyára Szalay kérésére – 1934. december 12-én gépelt lapon hozzá. Így maradt fenn ez is.

A főrabbinak az író özvegyéhez küldött részvétlevelét szintén közölte a Délmagyarország február 14-én. Ezt is Apró Ferentől veszem át:

Édes húgomasszony!

A nagy viharban nem engednek ki az utcára, a holnapi temetésen pedig a szombati istentisztelet nem enged részt vennem, de nem tudom nagy búsuló gyászatot Ferinkért szó nélkül megállni. Olyan fájó volt már, mikor utóljára láttam, látni, minő rohamosan fogy ez az áldott jó ember. Versenyen kívüli író és tudós volt, akit nagyon nagyra becsültem, de mégis az áldott jó szív és az a kristályos jellem volt az, amiért szívem egész melegével szerettem. Veletek gyászolok én is, családom is.

Öreg hívetek

Löw Immánuel

Scripta manent. A közzétett dokumentumokhoz fölösleges minden további magyarázat.

¹³ Katolikus Szemle, 1935. 1. sz. 27–34. = S. S.: A kettős végtelen. Bp., 1969. 1. k. 321–330. = S. S.: Szegedi klasszikusok. Szerk. Péter László. Szeged, 1989. 11–20.

¹⁴ A Dugonics Társaság ötven éve. Szerk. Banner János. Szeged, 1943. 283.